

פירוש זה נתקבל כמעט מאליו. שכן משנתבטל האתנח מתיבת 'עבדים', נותרו שם רק הסילוק והרביע. והיה זה אפוא רק טבעי, שאחד מאלה יזוהה עם הטעם התחתון – וחבירו עם הטעם העליון. משום כך מערכת הסילוק לא ייצגה עוד את שני הטעמים כאחד, אלא היא יחדה לייצג את הטעם התחתון; ומערכת הרביע חדלה לצרף את פסוקי הטעם העליון – אלא היא ייצגה מעתה את גופו של הטעם העליון.

וכך נתהפכה הקערה על פיה בשתי המערכות כאחת. לשעבר היה הסילוק מייצג את הטעם התחתון – בעקבות הסילוק המייצג את הטעם העליון; והרביע היה משמש בטעם העליון – בעקבות האתנח של הטעם התחתון. עתה נותרו רק המערכות המיוחדות, ונתבטלו המערכות הקדומות; זאת, אף על פי שכל עצמן של המערכות המיוחדות לא נוצרו – אלא כתוצאה מהשפעת המערכות הקדומות.

וכך הובן עתה היחס שבין מערכות הטעמים: הטעם התחתון קורא את דיברות 'אנכי' ו'לא יהיה לך' כחמשה פסוקים – על פי המתכונת הרגילה של פסוקים: ואילו הטעם העליון קורא אותם כפסוק אחד – שהרי 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום והא באה תליא' (או"ת שמ' כ, ב). ולא נותר עוד זכר לטעם העליון הקדום, הקורא דיברות אלה כשני פסוקים – על פי החלוקה הרגילה לדיברות.

ה. בשלב נוסף של ההתפתחות נעשה ניסיון ראשון להחזיר את הנוסח לקדמתו. או"ת (ובעקבותיו מ"ש) הורה למחוק את כל מערכת הרביע – ולהחזיר את האתנח לתיבת 'עבדים'. אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים.

נוסח זה דומה לנוסח כתבי היד; שהרי יש כאן רק מערכת הסילוק ומערכת האתנח. אולם החזרת הנוסח היתה רק למראית עין. שכן או"ת החזיר את נוסח כתבי היד – אך פירש אותו על פי הנוסח שהיה מקובל בימיו. כי הוא לא החזיר את האתנח הקדום, שהוא המקור להתפתחות מערכת הרביע; אלא הוא שם אתנח חדש, שירש את הרביע. מעתה כל גלגלי ההתפתחות של התקופות המאוחרות השתקפו בנוסח הישן; כי מערכת הסילוק המשיכה לייצג את הטעם התחתון; ומערכת האתנח ייצגה את הטעם העליון – במקום מערכת הרביע!

וכך נתהפכה עתה כל משמעות הטעמים – בחינת עליונים למטה ותחתונים למעלה. בנוסח כתבי היד היה האתנח מייצג את הטעם התחתון – והסילוק את הטעם העליון. ואילו בנוסח או"ת היה האתנח מייצג את הטעם העליון – והסילוק את הטעם התחתון. ועדיין היה הטעם התחתון קורא את דיברות 'אנכי' ו'לא יהיה לך' כחמשה פסוקים; ואילו הטעם העליון היה קורא אותם כפסוק אחד.

ו. ניסיון זה נידון לכישלון. מערכת האתנח לא היתה גזורה לתפקידה החדש. היא יכלה לצרף את 'אנכי' לאיסור 'לא יהיה לך'; אך לא היה בידה לצרף את 'אנכי' לכל דיבר 'לא

פירוש או"ת למערכת האתנח (ראה לקמן) מעיד בעליל, שכן הוא הבין את מערכת הרביע, בטרם ביטלה. 1. משמעות הטעמים לשיטת או"ת איננה מוטלת בספק; שהרי הוא הדפיס בספרו את עשרת הדיברות 'ב' פעמים אלו לעומת אלו – בטעם העליון ובטעם התחתון.

יהיה לך'; שהרי הפסוק שנוצר על ידי צירוף זה כלל שתי אתנחתות (עבדים ... לשנאי).
ואתנח קדם בו לסגול (עבדים ... תעבדם).

משום כך הורה רש"ד לחזור אל הנוסח שהיה לפני או"ת ומ"ש; כדבריו, לא היה יכול
לקבל זרות כזה להעמיד עבדים באתנח לטעם העליון. לפיכך מחק את האתנח והחזיר את
הרביע; וחמש התיבות הסמוכות לרביע הוטעמו בטעמים הראויים לפניו:

אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים.¹

כך הושלמה מערכת הרביע לפחות מבחינה מוסיקלית. אך מבחינה תחבירית עדיין היתה
חסרה. כי הפשטא והזקף שבראש הפסוק היו שרידים אחרונים למערכת האתנח. הללו לא
נמחקו; אף לא הושמו בצידם הטעמים הראויים למערכת הרביע – הפזר ומשרתיו.²

זאת ועוד: עצם משמעות מערכות הרביע והסילוק לא באה על תיקונה בימי רש"ד. כי
רש"ד הבין את המערכות האלה, כפי שהובנו בדורות האחרונים: מערכת הסילוק היא הטעם
התחתון – ומערכת הרביע היא הטעם העליון. וכך עדיין היו דיברות 'אנכי' ו'לא יהיה לך'
נקראים כחמשה פסוקים בטעם התחתון – וכפסוק אחד בטעם העליון.

ז. ניסיון נוסף להחזרת הנוסח לקדמתו נעשה בידי רוו"ה. הוא מצא לפניו שני נוסחים:
את נוסח ד' שבשמות ואת נוסח ד' שבדברים. ודומה, שרוו"ה הוא הראשון בין כל חוקרי
המסורה והטעמים, שהבין כהלכה את שני הנוסחים האלה.

בנוסח ד' דב' ה, ו הוא מצא רק את הסילוק והרביע. שני הטעמים האלה נתבארו שלא
כהלכה בדורות שלפניו: כאילו הסילוק מייצג רק את הטעם התחתון – והרביע את הטעם
העליון. ואילו רוו"ה הבין את הנוסח הזה, כפי שהובן בתקופת הקדמונים: הסילוק מייצג את
הטעם התחתון ואת הטעם העליון כאחד; ואילו הרביע רק מצרף את דיברות 'אנכי' ו'לא
יהיה לך' – לזכרון שבדבור אחד נאמרו. וכך חזרו דיברות 'אנכי' ו'לא יהיה לך' להיות
נקראים כשני פסוקים בטעם העליון; אלא שעדיין נקראו כחמשה פסוקים בטעם התחתון.

בנוסח ד' שמ' כ, ב הוא מצא גם את האתנח בצד הסילוק והרביע. נוסח זה – שנדחה על
ידי או"ת ורש"ד כאחד – נתקבל על ידי רוו"ה; אלא שהוסיף לרביע את הגרש ומשרתיו:
אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים.

כך החזיר רוו"ה את הנוסח כמעט לנקודת המוצא של ראשית התפתחות מערכת הרביע:
מערכת הרביע היא כבר שלמה מבחינה מוסיקלית, אך עדיין לא דחתה מפניה את האתנח.
וכדרך שהחזיר את גופו של הנוסח, כן החזיר גם את משמעותו: מערכת הסילוק מייצגת את
הטעם העליון ואת הטעם התחתון; ואילו מערכות האתנח והרביע רק מצרפות פסוקים
בלבד: הן מצרפות את 'אנכי' לאיסור 'לא יהיה לך' – או לדיבר 'לא יהיה לך'.

אולם אף על פי שרוו"ה הבין את כל אחד משני הנוסחים האלה, הוא טעה, כנראה, בהבנת
היחס שביניהם. כסבור היה, שנוסח ד' שבדברים קדם לנוסח ד' שבשמות, והרביע הוא הטעם
הקדום. הוה אומר: בתחילה היו מצרפים את 'אנכי' לכל דיבר 'לא יהיה לך'; ורק בתקופה
מאוחרת יותר נהגו לצרף את 'אנכי' גם לאיסור 'לא יהיה לך'. כי 'הסופרים שנהגו לנקד

1 כך הודפס בחומש הביאור שהוגה בידי רש"ד; ורש"ד הזכיר בתיקון סופרים: מונח, תלישא קטנה, אולא, גרש.

2 מערכת הרביע הושלמה בסופו של דבר בתנ"ך יהואש: 'אנכי ה' אלהיך' – במונח, מונח, פזר!

גם האתנח גם הוא לרמוז כי רק אזהרה הראשונה של לא יהיה לך לחודא מפי הגבורה שמענו'. אך לאמיתו של דבר, כיוון ההתפתחות היה הפוך: נוסח ד' שבשמות קדם לנוסח ד' שבדברים; ולא הרביע קדם לאתנח, אלא האתנח קדם לרביע.

וטעות זו של רוו"ה מנעה ממנו להבין את המשמעות המקורית של האתנח, כפי שהיא משתקפת בכתבי היד. כי הרוו"ה הגיע רק אל נוסח ד', ורק הוא שנתפרש לו כהלכה. אך בנוסח ד' כבר היה הרביע. והואיל והרביע ניתן להתפרש רק כמצרף פסוקים בלבד, נאלץ לפרש כך גם את האתנח שבצידו. אך לא עלה על דעתו של רוו"ה, שהרביע לא היה שם תמיד, אלא האתנח קדם לרביע. והאתנח, כשלעצמו, מתפרש יפה – לא כמצרף את פסוקי הטעם התחתון – אלא כמייצג את גופו של הטעם התחתון.

ונראה, שנוסח הספרים שבזמן הרוו"ה היה בעוכריו. באותה תקופה כבר שלטה מערכת הרביע בכל הספרים; ואילו מערכת האתנח נתקיימה בצידה – במיעוט ספרים בלבד. כי 'האתנח לא מצאנו כ"א במ"ג רפ"ו והנמשכים אחריו... ובפ' יתרו לבד ולא בפ' ואתחנן, ובכל הספרים הקודמים לרפ"ו... גם בכ"י של נ"ד אין אתנח כלל במלת עבדים כ"א רביע וסילוק גם הרב חזקוני לא הזכיר האתנח כ"א הרביע והסילוק'. משום כך נתחלף לו לרוו"ה מוקדם במאוחר, ותהליך ההתפתחות נצטייר לו בכיוון הפוך. כי מערכת האתנח ניתוספה לו אל מערכת הרביע – במקום שהיא תהיה מקורה הקדום. ולפיכך פירוש הרוו"ה למערכת האתנח הוא כעין פירושו למערכת הרביע.

אך דומה שהסיבה העיקרית לדעתו של רוו"ה תלויה בגישתו לכללי הטעמים. כשאר כל חכמי המסורה בישראל עסק רק בכללים המוסיקליים של הטעמים, ולא בכלליהם התחביריים. הוא ידע יפה, 'כי אי אפשר לנגן עבדים ברביע אם לא ננגן תחילה... תלשא וקדמא ואולא'. אך אפשר ואפשר 'לנגן' רביע אם קדם לו זקף בסמוך או במופלג. משום כך לא עמד על כך, שהפשטא והזקף שבתחילת הפסוק קשורים מבחינה תחבירית למערכת האתנח, ולא למערכת הרביע.

אילו הרגיש רוו"ה בכך, על כרחו היה עומד על סדר המוקדם והמאוחר. שהרי כך היה כיוון ההתפתחות: תחילה לא היו שם אלא מערכות הסילוק והאתנח בלבד; אחר כך ניתוסף הרביע; לבסוף הושלמה מערכת המוסיקלית של הרביע, והאתנח נדחה מרוב הספרים. אך מעבר לתחום שליטתו המוסיקלית של הרביע לא הושלמה מערכתו – ולא נפגעה מערכת האתנח; ומיעוט ספרים קיים גם את האתנח עצמו – בעצם תחומו המוסיקלי של הרביע.

ולפיכך היחס שבין מערכות הרביע והאתנח הוא בדיוק הפוך מזה המתואר על ידי רוו"ה. לא מערכת הרביע מצויה בכל הספרים, ואילו מערכת האתנח מצויה רק במקצתם; אלא היפוכו של דבר: רק מערכת האתנח מצויה בשלמותה – לפחות בחלק מהספרים; ושרידים של מערכת האתנח מצויים בכל שאר הספרים. כנגד זה מערכת הרביע איננה מצויה בשלמות בשום ספר; אלא היא מצויה בכל הספרים רק באופן חלקי.

אילו הרגיש רוו"ה בכל זה, היה עומד על הנוסח הקדום של כתבי היד – מתוך עצם הנוסח המאוחר של ד'. אף הוא היה רואה, שהאתנח קדם לרביע; ומאליז היה מבין, שהאתנח מעיקרו אינו מצרף את פסוקי הטעם התחתון – אלא הוא עצמו מייצג את גופו של הטעם התחתון.